

NYA AVHANDLINGAR

Pia Lundahl: *Intimitetens villkor. Kön, sexualitet och berättelser om jaget*. Eget förlag, Lund 2001. 231 s. English summary. ISBN 91-628-5035-0.

Om mången tidigare forskning om sexualitet inriktats på att förklara avvikelser från det som uppfattades som normalitet (läs heterosexuallitet) har queer-teorin inneburit en helomvändning. Queer-teorin, som egentligen inte är en teori utan en samling perspektiv, har som en av sina målsättningar att problematisera heterosexuallitet som norm.

Pia Lundahl är i sin avhandling *Intimitetens villkor. Kön, sexualitet och berättelser om jaget* influerad av queer. Studiens syfte är: ”att utifrån en konstruktivistisk ansats visa hur villkoren för intimitet och därmed också intimiteten mellan kvinnor har förändrats i det moderna samhället. Hur har kön och sexualitet uppfattats, organiserats och erfärts i förhållande till historiska och kulturella villkor?” (s. 9).

Det är alltså intimitetens villkor och intimitet mellan kvinnor som står i centrum för Lundahls undersökning. Intimitet använder hon som ett analytiskt begrepp och hon vill ”särskilja och problematisera relationer, handlingar, känslor och erfarenheter som präglats av det vi kallar närhet, lust, begär och erotik” (s. 8). Intimitet är således ett bredare begrepp än sexualitet.

Men sexualitet och kön är förstås viktiga begrepp och teoretiskt hänvisar Lundahl till en konstruktivistisk tradition. Under inflytande av Judith Butler ser hon kön och sexualitet som en effekt av rådande diskurser, vilket innebär att många förgivettaganden – t.ex. att det otvetydigt finns två kön – uppfattas som ett resultat av sociala konventioner. Denna antiessentialistiska hållning är en viktig del av queer-teorin, där sexuella beteenden inte betraktas som givna, utan som kulturellt bestämda och därigenom också som föränderliga praktiker.

I den teoretiska redogörelsen betonar Lundahl betydelsen av det instabila och föränderliga. Tidigare historiska studier av samkönad intimitet har, menar hon, varit alltför inriktade på att lyfta fram en given homosexuell identitet, en sann subjektivitet som man antagit

funnits dold i individen. Lundahl vill istället poängtera föränderligheten, och faran med att tolka tidigare företeelser i nutida termer.

Hur intimiteten förändrats speglar Lundahl genom två fallstudier eller två huvudsakliga materialkategorier. Den första fallstudien motsvaras av kapitel 2, ”*Den olidliga fångvänskapen*” – könsdriftens (o)möjligheter 1870–1930, och handlar om det intresse som riktades mot kvinnliga fångars intima vänskap. Materialet är hämtat från fängelsearkiv.

Lundahl ser förändringar i hur kvinnliga fångars intima vänskap beskrevs och förklarades under perioden 1870–1930. Vid mitten av 1880-talet fokuserade man allt mer på fångarnas intimitet och det var också då som termen fångvänskap kom till användning. En anledning till detta var ett växande intresse för sedlighet i allmänhet, vilket avspeglades genom den s.k. sedlighetsdebatten. Sedlighetsintresset kan enligt Lundahl ses som ett sätt för överheten att hantera arbetarklassens krav på jämlikhet och som en aspekt av moderniteten. Fängelsens inriktning på sedlighet och därigenom också intimitet låg således i tiden.

En annan viktig förändring kom i slutet av 1920-talet, då kvinnors intimitet för första gången omtalades i termer av homosexualitet. Detta visar, menar Lundahl, att de tidiga teorierna om homosexualitet (konträr inversion och tredje könet) inte hade fått ett bredare genomslag vid sekelskiftet 1900, vilket andra forskare har hävdad. Dessa teorier hade inte heller inflytande över hur man betraktade fångvänskapen.

Den andra fallstudien kommer i kapitel 3, ”*Vi räknar att 2 % av mänskligheten har det som Ni*” – sexualitetens kolonisering 1930–1960. Kapitlet bygger på RFSU-material och här utgör homosexualitet en central beteckning på samkönad intimitet. Lundahl vill på samma sätt som tidigare visa hur intimiteten omdefinieras och hur dess villkor förändrades.

Lundahl skriver om de idéströmningar som låg till grund för RFSU:s verksamhet, om förbundets ambivalenta hållning till homosexualitet och dess ställningstagande i avkriminaliseringsdebatten under 1930-talet. Det folkhälsoprojekt som präglade samhället i stort var,

menar författaren, även del av RFSU:s verksamhet. Men de uppfostrande ambitionerna kom omsider att ersättas av en mer professionell hållning.

Precis som i föregående kapitel poängterar Lundahl att den sexualvetenskapliga kunskapen inte var så allmänt spridd som många trott. Hon visar också på begränsningar med de vetenskapliga kategorier som tillämpades under undersökningsperioden. Exempelvis var uppdelningen mellan transsexualism och homosexualitet inte aktuell så sent som i slutet av 1940-talet.

Vidare menar Lundahl att kvinnors intimitet, fortfarande vid mitten av 1900-talet, inte nödvändigtvis tolkades som avvikande eller i termer av ett sexuellt annorlundaskap. Därmed anser hon sig gå emot den forskning som säger att det vetenskapliga genombrottet vid sekelskiftet tvingade kvinnor att omdefiniera sina relationer. Hon hävdar att nära känslomässiga relationer mellan kvinnor har varit socialt accepterat långt fram i tiden. Kvinnor som inte stämde in på den stereotypa beskrivningen av den maskulina homosexuella kvinnan kunde leva tämligen obehindrat i samkönad intimitet.

Kapitel 4, *Kön, sexualitet och berättelser om jaget*, är en sammanfattning av avhandlingen, men också en fortsatt analys av kontinuitet och förändring gällande kvinnors intimitet. Här ingår en diskussion om den individualiseringsprocess som Lundahl anser höra samman med framväxten av en homosexuell identitet.

Redan i slutet av 1800-talet fanns inom borgerligheten homosexuella identiteter som formades enligt en individcentrerad sexualitetsordning. Med det vetenskapliga/sexologiska tänkandet kom denna ordning att spridas till allt fler människor, vilket enligt Lundahl avspeglas i homosexuella individers självförståelse. Men ännu en bra bit in på 1900-talet ingick inte, poängterar hon, den vetenskapliga förståelsen i det allmänna medvetandet.

Pia Lundahls avhandling representerar till stor del ett gediget forskningsarbete och speglar en avsevärd kunskap hos författaren. Dessutom är hon idérisk och kan uppvisa en ödmjuk hållning inför materialet. Ett litet exempel på detta är när hon skriver om varför anklagelserna om fångvänskap inte bemöts av fångarna i protokollet: "Kanske nekade de till att det skett, kanske gavs även det en annan betydelse utan att någon notering gjorts i protokollet" (s. 35). Sådana återhållsamma förklaringar ger texten ett trovärdigt intryck.

Vidare är studien intressant både vad gäller teoretiska perspektiv och slutsatser, och författaren är inte rädd för

att gå i polemik med etablerade forskare. Det senare kan dock också utgöra exempel på en av avhandlingens mindre lyckade inslag, vilket avspeglas i en del teoretiska diskussioner. Lundahl befinner sig i en poststrukturalistisk tradition, inte minst genom att hon betonar föränderlighet, framhåller en kulturell (diskursiv) förståelse av subjektet och kritiserar vad hon uppfattar som essentialistiska perspektiv. Jag är helt överens med henne vad gäller fördelar med denna förståelse av intimitet. Där emot har jag svårt att förstå hennes argumentation mot essentialism och för konstruktivism. Detta ter sig motsäggelsefullt mot den teoretiska tradition Lundahl skriver in sig i. Det reflexiva förhållningssätt som är en viktig aspekt av poststrukturalismen går förlorat genom ett allt för envetet ställningstagande för konstruktivism. Förutom att man som läsare kan få intrycket att Lundahl försöker övertyga sig själv om perspektivets förträfflighet, tycks hon upprätta en "ny" essentiell sanning om kön och sexualitet. Teori glider över i politik.

En annan svaghet är knuten till materialval och undersökningens uppläggning. Lundahl avser att fokusera på intimitetens förändring och väljer då att i första hand studera fångvänskap och RFSU-material. Hon hänvisar visserligen till andra materialtyper, men lägger ändå tyngdpunkten vid just dessa områden. Här kan man undra om det är möjligt att studera förändring utifrån två så (till synes) disparata materialkategorier? Enligt Lundahl utgör skillnaderna mellan materialen inte ett problem: "Tvärtom kan disparata material tydliggöra hur rådande normer formuleras och omformuleras" (s. 14). I princip anser jag att hon har rätt, eftersom hon har fokus förlagt till villkoren för intimiteten. Men samtidigt hade det varit önskvärt med en mer djuplodande metod- och materialdiskussion, där författaren mer ingående redogjorde för hur hon har gått tillväga. Här tänker jag inte främst på materialinsamlingsmetoder, utan på analysmetoder. Hur har författaren konkret bearbetat sitt material för att komma åt intimitetens förändrade villkor? Läsaren får inte veta mycket mer än att hon vill "förena kulturanalys med ett maktperspektiv" (s. 9). Denna "brist" är inte ovanlig i etnologiska undersökningar. Man redogör för teoretiska perspektiv och begrepp samt materialinsamlingsmetoder, men "glömmer bort" att berätta för läsaren hur man gått tillväga för att applicera teorier på insamlat material.

Vad som komplicerar bilden är att Lundahl inte utreder hur olika analytiska begrepp förhåller sig till varandra. Det är svårt att förstå likheten/skillnaden mellan termer som diskurs, norm, generell norm och

kulturella föreställningar, samt hur dessa förhåller sig till intimitetens villkor.

En central tanke i poststrukturalismen är att "alla" representationer innebär maktutövning – tal och texter formar verkligheten såsom vi uppfattar den. En inte ovanlig uppfattning om detta maktperspektiv är att det leder till en pessimistisk syn på individens möjlighet att påverka sin kulturella omvärld. Subjektet framstår som enbart underordnat övergripande strukturer. Lundahl argumenterar emot denna tolkning och framhåller att subjektet är reglerat av existerande praktiker, men att det inte är determinerat. Hon menar vidare att (fångvännernas) subjektiviteter bör "tolkas som en effekt av samspelet mellan de objektiveringar som gjordes av dem och de subjektiviteter som de själva förmådde skapa" (s. 61). Genom att betona denna växelverkan mellan subjektivering och objektivering (ibland talar hon om objektivering) kan hon sägas försöka förena ett slags fenomenologiskt och strukturellt perspektiv. Många gånger fungerar detta tillfredsställande, eftersom det ger handlingsutrymme åt individerna, samtidigt som det är konsekvent med den poststrukturalistiska tradition som Lundahl skriver in sig i. Men samtidigt medför de teoretiska utgångspunkterna i kombination med materialval att objektiveringen dominerar. Det tycks som om de många händernas aktiviteter väger lätt i jämförelse med inflytandet från vetenskapen, expertsystemen och maktens män. Även Lundahls exempel på motsatsen kan ses som uttryck för detta.

Lundahl uppmärksammar hur en kvinna, Elisabeth, som skrev brev till RFSU, formulerade sig. Hon skrev att hon hör till dem som "har homosexualitet". Författarens tolkning av detta är att Elisabeth genom sin formulering ifrågasatte existerande vetenskapliga kategorier, enligt vilka hon skulle representera den kvinnliga pseudohomosexuella typens begär och inte den aktiva manliga typens (s. 157). Men här kan man sannolikt också göra en annan tolkning och säga att hon genom sin formulering bekräftade etablerade föreställningar om att homosexualitet är en sjukdom. I så fall blir detta ett exempel mer på en objektivering eller anpassning till rådande villkor, än en utmaning av etablerade kategorier.

Till sist, avhandlingen känns viktig och aktuell, inte minst genom att Lundahl verkligen använder sina teoretiska perspektiv. Dessutom är materialet både nytt och intressant, i alla fall för mig. Speciellt gäller det kapitlet om fångvänskapen, men även RFSU-delen känns fräsch, inte minst tack vare Lundahls orädda

förhållningssätt till källorna och tidigare tolkningar. Pia Lundahl framstår som en självständig forskare, inte minst vad gäller hennes slutsatser. Hon går emot tidigare etablerade föreställningar om att vetenskapliga synsätt på homosexualitet hade en vidare spridning tiden kring sekelskiftet.

Samtidigt anser jag att vissa delar av avhandlingen hade tjänat på en sista genomarbetning. Texten hade, genom ytterligare en "rensning", vunnit i klarhet och fått en mer stringent framtoning. Jag kan också sakna det reflexiva förhållningssätt som jag tycker utgör en del av den teoretiska tradition som Lundahl befinner sig inom. Hennes idoga pläderande för ett konstruktivistiskt synsätt tenderar ibland att bita sig själv i svansen och få en motsatt effekt.

Bo Nilsson, Umeå

Rebecka Lennartsson: *Malaria Urbana. Om byråflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900*. Brutus Östling Bokförlag Symposium, Stockholm/ Stehag 2001. 335 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-546-6.

Anna Mathilda Cecilia Johannesdotter var en av ca 7 000 kvinnor som någon gång stod inför överkonstapeln på besiktningbyrån i Stockholm. Hon kom till huvudstaden utställningsåret 1897 men dog redan 1906 i lungdot. Däremellan ålades hon kurhusvistelser, perioder på räddningshem, straffarbeten och tvångshämtningar. Hennes vardag präglades av det reglementeringssystem som infördes 1859 i Stockholm för att minska spridningen av veneriska sjukdomar och kontrollera skörlevnad. Minst två gånger i veckan skulle en kvinna som utpekats som prostituerad infinna sig på besiktningbyrån för en gynekologisk undersökning, och blev hon inte friskförklarad väntade kurhuset för vård.

På många sätt var Anna representativ för den grupp som kallades prostituerade. Men ändå inte. Efter hennes död hittades dagboksblad som senare publicerades under titeln *Den undre världen – en lifshistoria*. Hur de prostituerade liv kom att betraktas och etiketteras som "den undre världen" har Rebecka Lennartssons avhandling *Malaria Urbana. Om byråflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900* som ambition att kartlägga.

Syftet med avhandlingen är "att analysera de proces-